

осіб, які безпосередньо спостерігають групу носіїв мови, яка вивчається, за певними параметрами, що стимулює їх до первинного узагальнення, а також метод самоспостереження і включеного спостереження. Вторинне узагальнення та інтерпретація відповідей здійснюються дослідником. Ефективною моделлю описування комунікативної особистості є модель, що дозволяє описувати домінуючі якості комунікативної особистості (Мокур 1991, 25-30). Основними з них є: прагнення до нормативності, ефективності вербального впливу на співрозмовника; значний вплив стилів мови на вербальну комунікативну поведінку; прагнення до здійснення контролю за своєю мовою та мовою оточуючих; домінуючість у спілкуванні; переважання обумовленої тематики у процесі комунікації із членами власної референтної групи; схильність до корекції комунікативної поведінки та емоційно-психологічного стану співрозмовника; високий рівень дискусій, спілкування; частотне використання тактильної комунікації.

### Список літератури

1. Castells M. Informationalism, networks, and the network society: a theoretical blueprint. The network society: a cross-

cultural perspective; edited by M. Castells. Cheltenham; Northampton, MA Elgar, cop. 2004. 1999. 640 с.

2. Mokyr J. The lever of riches: technological creativity and economic progress. Oxford: Oxford University Press, 1990.

3. Webster F. Theories of the Information Society. Second Edition. L.: Routledge, 2002.

4. Шоріна Т. Г. Ідеї «Нового Просвітництва» як соціально-філософська альтернатива осмисленні проблем глобальної безпеки. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія.* № 2 (30). 2019. С. 100-105

### References

1. Castells, Manuel. 2004. "Informationalism, Networks, and the Network Society: A Theoretical Blueprint." In *The Network Society: A Cross-Cultural Perspective*, edited by Manuel Castells, 3-49. Cheltenham; Northampton, MA: Elgar.

2. Mokyr, Joel. 1990. *The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress*. Oxford: Oxford University Press, 25-30.

3. Webster, Frank. 2002. *Theories of the Information Society*. 2nd ed. London: Routledge, 45-56.

4. Shorina, Tetiana. 2019. "Idei 'Novoho Prosvitnytstva' yak sotsialno-filosofska alternatyva osmyslenni problem hlobalnoi bezpeky" ["Ideas of 'New Enlightenment' as a Social-Philosophical Alternative in Understanding the Challenges of Global Security"]. *Visnyk Natsionalnoho aviaitsiinoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology 2* (30): 100-105.

L. Konotop, A. Ishkhanishvili

### TRANSFORMATION OF INDIVIDUALITY IN THE CONTEXT OF MODERN COMMUNICATIVE PROCESSES

**Introduction.** The formation of individuality occurs exclusively within the social space, relying on interpersonal communication. This prompts the question: how are individuation and societal communicative processes interconnected? The article explores modern social reality through the lens of individuality transformation. **The aim** is research on the connection between the transformation of individuality in the context of changes in the information space and the characteristics of interpersonal communication. **Research methods** employ discourse theory and analysis, comparative analysis, as well as systemic-logical, analytical, synthetic, and structural methods. Interdisciplinary and dialectical approaches are also utilized, enabling the integration of philosophical-social, psychological, and sociological concepts to understand the dynamics of modern society. **Research results.** The article presents the stages of individuality formation. It is revealed that this process begins as a reaction to the complication of the social structure, the differentiation of a person's social environment. The modern network society, built on the principles of hypertext and intertextuality, creates new prerequisites for the transformation of individuality, driven by changes in social mobility, culture, political institutions, and spatial-temporal structures. The new individuality is characterized as a hypertextual, nonlinear form that combines the uniqueness of experiences with the growing influence of information flows, bearing both positive (self-determination, identification) and negative (deviations, asociality) connotations. Its core structural elements include the ability to analyze information, form meaningful interpretations, and maintain social uniqueness within the conditions of informational fluidity. **Discussion.** The new ontology is characterized by the simultaneous interaction of geographically distant individuals, physical non-representation, emotional impoverishment, anonymity, and the lack of non-verbal cues. It also includes increased psychological comfort, minimal behavioral regulation, flexibility in shaping social roles and status, diverse communication means, voluntary interactions, and the absence of strong ties to specific social groups or consequences for deviant behavior. **Conclusions.** The essence of social reality in the information society has given rise to numerous, often controversial theories. In this context, the concept of the "communicative personality" is viewed as an integral characteristic of an individual, manifested through linguistic, cultural, and behavioral aspects of communication.

**Keywords:** individuality, communication, network society, transformation, social institutions, identity, globalization.

DOI: 10.18372/2412-2157.40.19293

УДК 111/141 (045)

С. В. Синяков

### ПОШУКИ ЗАКОНІВ СУСПІЛЬСТВА І ДЕТЕРМІНАНТ РОЗВИТКУ

Державний податковий університет  
ORCID ID: 0000-0002-3708-9737

**Анотація.** У статті розглядається дискусія щодо законів суспільства та детермінант розвитку, що тривала в європейській філософії історії, соціології та економічній науці, починаючи з позитивістської, марксистської та неокантіанської теорій середини XIX – XX ст. і закінчуючи новітніми економіко-соціологічними концепціями кінця XX – початку XXI ст. На основі аналізу неомальтузіанської теорії економіко-демографічних циклів, концепції дифузійних хвиль, породжених технологічними відкриттями, закону інформаційного впливу, принципів неодетермінізму та нелінійного розвитку осмислюється природа історичного процесу. Особлива увага в дослідженні приділяється проясненню сенсу та перспектив шляху, яким іде цивілізація в контексті синергетичної концепції розвитку, а також поворотам, коливанням та зигзагам руху сучасних суспільств.

**Ключові слова:** закони суспільства, неомальтузіанська теорія економіко-демографічних циклів, концепція дифузійних хвиль, закон інформаційного впливу, неодетермінізм, нелінійний розвиток суспільства, іманентизація.

### Вступ

Автор не прагне здійснити простий екскурс в історію пошуку детермінант, законів поступального руху суспільства або обмежитися з'ясуванням природи його розвитку на основі принципів нелінійної динаміки та неодетермінізму. Звернення до теми викликане бажанням використати сучасні теоретико-методологічні засоби для з'ясування того, на якому етапі розвитку перебуває сучасне суспільство, чому воно там перебуває і якими є внутрішні та зовнішні причини цього? Завданням статті є прояснення сенсу та перспектив шляху, яким йде цивілізація в контексті концепції нелінійного розвитку, а також осмислення результатів соціальних, культурних трансформацій, що відбулися в суспільстві, їхніх наслідків для життя людей.

Чи актуальною є сьогодні суперечка щодо об'єктивних законів розвитку людства? На перший погляд видається, що гостроти, яка була в розпалі протистояння двох суспільно-політичних систем, холодної війни, вже немає. Тоді це була не лише наукова, а й ідеологічна дискусія, онтологічними підставами якої були колосальні суспільні та політичні процеси, що відбувалися у ХХ ст.

Наприклад, в офіційній радянсько-марксистській політичній ідеології часів Л. І. Брежнєва стверджувалося, що наша мета – комунізм, а компасом на цьому шляху є об'єктивні суспільно-економічні закони. У книзі одного з найвідоміших критиків марксистської філософії історії та комуністичної ідеології К. Поппера «Злиденність історизму», навпаки, наприкінці 40-х років ХХ ст. стверджувалася протилежна думка. Автор повідомляв, що присвятив свою працю пам'яті людей усіх поглядів і переконань, націй і рас, які загинули жертвами фашистської та комуністичної віри в неблаганні закони Історичної Долі (Поппер 1994). Між цими протилежними точками зору сформувалося безліч компромісних варіантів вирішення питання про існування та статус об'єктивних суспільних законів.

### Мета дослідження

Метою статті є філософський аналіз та осмислення дискусії щодо законів та детермінант суспільного процесу на основі принципів неодетермінізму та нелінійного розвитку. У зв'язку із цим робиться спроба прояснити шляхи, якими йде сучасна цивілізація.

### Методологія дослідження

Методологічною основою дослідження є соціокультурний та системний підходи, методи категоріального та логічного аналізу, а також принципи історизму, синергетики та неодетермінізму.

### Результати

Класичний позитивізм О. Конта, Дж. Мілля, Г. Спенсера, за аналогією з природними процесами та на основі екстраполяції елементів біологічного та фізичного знання у сферу суспільної науки, дійшов оптимістичного висновку, що такі закони існують, але їхнє відкриття буде завданням майбутньої науки.

Марксистська філософія запропонувала низку соціально-економічних законів у різних сферах життєдіяльності людей: закони базису та надбудови, відповідності виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил, соціальної революції, зміни суспільно-економічних формацій, диктатури пролетаріату та ін.

Неокантіанська філософія та методологія історії в особах В. Віндельбанда, Т. Ріккєрта, В. Дільтея зробила висновок про нездатність поняття закону до опису суспільних процесів та історичних феноменів. Головним аргументом на користь такого рішення була теза про неможливість поєднання принципу свободи волі, з одного боку, та закону, з іншого боку. Історія є свідомо діяльністю економічних суб'єктів, як розумних істот, що мають розум, волю, совість, цілі, мотиви, тобто діють відповідно до поставлених завдань. Р. Арон та інші прихильники цієї лінії категорично відкидали існування законів суспільства. «Історія – це поле одиничних, нічим не пов'язаних подій, тут все унікально і неповторно», а «об'єктивні закони є або ілюзорними, або недоведеними» (Арон 1969, 32).

Радянська соціальна філософія пішла шляхом пошуку компромісів між протилежними позиціями. Її представники прагнули примирити ідею свободної історичної творчості людей з ідеєю існування об'єктивних законів суспільства, знайти лінію взаємодії суб'єктивного та об'єктивного в історичному процесі. У концепції соціальних законів для цього було сформульовано кілька передумов та умов, головними з яких були такі. Свідомість не є самостійною сутністю, вона має відбивний характер і відображає основні умови існування людини. Об'єктивні умови життя визначають зміст мотивів, цілей діяльності людей, тому останні виникають не випадково, а відтворюють у свідомості реальні умови буття людини. Отже, людина не є вільною, навіть якщо вона має дуже активну свідомість, оскільки її дії вибіркові і вона змушена організовувати свою діяльність, враховуючи існуючі реальності. Як тільки людина приходить до здійснення своїх задумів та цілей, вона потрапляє у найжорстокішу залежність від наявних засобів виконання своїх планів.

Отже, визнання існування об'єктивних законів суспільства в радянській науці аргументувалося фактом об'єктивної детермінації діяльності людей. Незважаючи на реалізацію сциєнтистського підходу до дослідження законів суспільства, дефініція наукового закону прямо не екстраполювалася в сферу суспільних наук, а коректувалася з урахуванням предметної специфіки. Справедливо стверджувалося, що, на відміну від динамічних законів фізики, закони в суспільствознавстві мають імовірнісний характер, є законами-тенденціями, статистичними закономірностями, законами великих чисел і т.д. Так виконувалося важливе завдання адаптації традиційного для природничих наук поняття закону до особливостей процесу пізнання у соціально-економічних науках.

З абстрактно-теоретичної точки зору, представлена методологія пізнання суспільних

законів виглядала переконливо, але результати її застосування були скромними. Які були відкриті закони за допомогою цієї методології? Тільки соціологічні закони, жорстко обмежені просторово-часовими рамками, які були не універсальними і динамічними, а були лише імовірнісними, статистичними, ситуаційними.

Як ілюстрацію можна навести такі варіанти законів: закон соціального балансування (відповідність людей будь-якому статусу, їхнє соціальне та професійне місце в суспільстві), закон соціальної мобільності, закон урбанізації і, як наслідок, скорочення сільськогосподарського населення, закон взаємозв'язку шлюбнорозлучних процесів з економічними коливаннями, закон концентрації красивих жінок на князівстві Монако (центрі грального бізнесу) у результаті присутності там великих капіталів та інших. Усі ці закони, хоча вони описують реально існуючі і повторювані зв'язки між явищами, та його пояснювальна сила обмежена локальними ситуаціями. Частина з них можна віднести до статистичних закономірностей, які формуються в масовому процесі за достатньої кількості елементів сукупності і виявляються за великої кількості одиниць одного типу.

При всьому досягнутому прогресі у конструюванні соціальних «міні законів» наукова думка рухалася далі, прагнути намацати історичні закономірності, що охоплюють усю світову історію і мають велику пояснювальну силу. Вони були знайдені та сформульовані за допомогою суспільних та економічних наук, і це було логічним у зв'язку з тим, що не існує особливої предметної галузі, на основі якої можна сформулювати специфічні історичні закони. Будь-яка історична діяльність водночас є діяльністю економічною, політичною, демографічною, психологічною, науково-технологічною тощо. Але якщо в історичних законів, як законів науки, немає особливого предметного змісту, питання існування громадських закономірностей постає нині епістемологічною проблемою. Мова йде про побудову різних моделей об'єктивних законів історії, що відображають ті чи інші сторони, тенденції, елементи реальних соціальних зв'язків та суспільної взаємодії загалом.

У цьому аспекті слід розуміти історичну закономірність як наслідок перетину: економічних, соціологічних, культурологічних, етнографічних, психологічних та інших законів, узятих у динамічному зрізі.

У сучасній науковій літературі існує й інша точка зору, за якою потрібно відійти від моделі закону, прийнятого в класичній та некласичній науці. Аргументується це тим, що вони ґрунтуються на принципах «детерміністського інваріантного, регулярно діючого історичного закону» (Халапис 2003, 210), і пропонується переформулювати його в дусі постнекласичної науки. Один із представників такої точки зору А. В. Халапис пропонує створити «нове» уявлення про історичний закон як «гносеологічну формалізацію нелінійної необхідності соціокультурних процесів» (Халапис 2003, 210). Але такого роду дефініція, що описує історичну необхідність, яка пробиває собі дорогу

серед унікальних, неповторних історичних явищ, в умовах незворотності та нестабільності суспільних процесів, якщо вона буде сформульована, навряд чи зможе претендувати на статус закону.

Пошуки історичних законів продовжувалися за допомогою об'єднання досягнень суспільних та гуманітарних наук шляхом проведення міждисциплінарного дослідження. І плідний науковий синтез зрештою призвів до позитивних результатів.

Найбільший вплив на історію, починаючи з другої половини XIX століття і протягом XX століття, надали суспільно-політичні дисципліни і, в першу чергу, економічна наука, яка була найбільш розвинутою сферою суспільствознавства. Як ілюстрацію плідного впливу економічної теорії на історію слід запропонувати марксистську теорію історичного детермінізму, політекономію К. Маркса, технологічні концепції історичного процесу У. Ростоу, Д. Белла, З. Бжежинського, Г. Кана, Ж. Фурастьє, Дж. Гелбрейта, Р. Тиболда. Нове покоління дослідників другої половини XX – початку XXI століття, фахівців із соціальної структури та культурної антропології (Дж. Голдстоун, У. Харді Мак-Ніл, Дж. П. Мердок) сформулювали структурно-демографічну теорію циклів історичного розвитку та концепцію дифузійних хвиль як законів руху суспільства. Наприклад, Дж. Голдстоун, будучи прихильником неомальтузіанської теорії структурно – демографічних циклів, досліджуючи елементи системи та причини революцій, вважав, що головним фактором соціальних потрясінь є демографічний процес – криза перенаселення. Зростання населення викликає порушення рівноваги у структурі, оскільки зменшується кількість робочих місць, не вистачає ресурсів, а ціни та податки водночас зростають. Крім зазначених структурних причин революції існують, на його думку, й інші: невдала війна або поразка в ній, технологічні чи економічні інновації, що диференціюють структуру суспільства, порушують економічну рівновагу, що призводить до руйнівних процесів для певних верств населення (Goldstone 1991).

Вивчаючи драматичну роль західноєвропейської цивілізації в історичному процесі, вчені акцентували увагу на феномен взаємодії культур, результатах впливу однієї культури та цивілізації на інші культури та цивілізації. Останній напрямок у вивченні закономірностей історичного процесу спирався на серйозну традицію в європейській науці, насамперед, на геополітичні ідеї Ф. Ратцеля, теорію культурних кіл Л. Фробеніуса та Ф. Гребнера, концепції французької історичної школи «Анналів» Ф. Броделя та І. Валлерстайна. Дифузійністи вважали, що найважливіші елементи людської культури з'являються лише один раз і лише в одному місці в результаті фундаментальних відкриттів у техніці та технології. Процес становлення світового ринку, на їхню думку, призводить до нерівномірності економічного розвитку. «Країни «світового центру», – пише соціолог і політолог І. Валлерстайн, – де з'являються нові технології та звідки виходить дифузійна хвиля поширення інновацій, завдяки своїй

технологічній переваги експлуатують країни «світової периферії» (Wallerstein 2004).

Якщо два зазначені історичні закони проявляються і діють протягом усієї історії людства, то закон інформаційного впливу не є універсальним – він починає діяти та описувати складні зміни, що відбуваються в суспільній свідомості, лише в умовах сучасної інформаційної цивілізації. Інформаційні технології створюються тоді, коли виникає суперечність між різким збільшенням обсягу знань та невмінням використання їх у широких масштабах. Після того, як з'явилися технічні можливості, соціально-значуща інформація почала поширюватися з використанням сучасних інформаційних технологій та пробуджувати різні форми соціальної активності, іноді небезпечні для суспільства.

Інформаційний вплив на людські дії важко переоцінити, оскільки свідомість людей програмує їхню поведінку, і від інформаційного наповнення змісту свідомості залежать їхні вчинки. Однак свідомість має достатню автономію від зовнішніх інформаційних впливів, може не піддаватися їм, тому що люди мають свою систему норм, цінностей, думок про те, що таке добре і що таке погано.

Тісно пов'язані з цінностями установки свідомості важко піддаються зміні, особливо у питаннях рідної мови, національної та особистої ідентичності, культури, способу життя, оскільки установки та знання зберігаються в нашій пам'яті незалежно один від одного. А установки без відповідних знань можуть розглядатися як стереотипи, оскільки їх відрізняє стандартність, підвищена стійкість та необов'язковість логічно раціональної обґрунтованості.

Закон інформаційного впливу, крім об'єктивного змісту, має ще й суб'єктивний бік: у сфері його дії нерідко на перший план висувається людський чинник – воля, бажання, зацікавленість суб'єктів, які поширюють інформацію, досягання поставленої мети.

За допомогою інформаційних технологій відбувається перетворення знання на інформаційний ресурс суспільства, використання яких може викликати надалі соціальні зміни. Взаємодії між інформацією та розвитком суспільства не можна назвати однозначними за наслідками, характеризувати їх лише позитивно. Зв'язки між ними набагато складніші, оскільки інформаційні методи впливу не є універсальним засобом – вони не гарантують позбавлення конфліктних ситуацій, не перешкоджають авантюристичній політиці, не усувають помилок управління, а лише виявляють приховані проблеми та недоліки. На ці обставини та інші негативні наслідки реалізації інформаційних технологій постійно звертають увагу сучасні дослідники впливу процесу соціальних комунікацій, політичних та психологічних технологій на свідомість людини, її особистість та індивідуальність. Л. Г. Дротянко, у зв'язку з цим, відзначає значний вплив інформаційно-комунікативних соціальних мереж на зміну та трансформацію як традиційних, так і нових, створених ними сфер суспільного життя. Вона справедливо вказує на негативний вплив сучасних соціальних комунікацій в інтернет-

просторі, породжених мас-медіа, на «моральні якості людей, зниження рівня їхньої загальної культури, спрощення мови спілкування» (Дротянко 2024, 7). Л. Г. Дротянко визначає очевидні та приховані причини цього феномену, наголошуючи, що переважно анонімний характер віртуальної комунікації є основною умовою моральної та інтелектуальної деградації користувачів. Автор дослідження зазначає, що «віртуальний простір, створений за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, насправді є схованим, ситуативним та спонтанним» (Дротянко 2024, 7). Така ситуація, констатує Л. Г. Дротянко, «нагадує карнавал, на якому люди ховають за масками своє справжнє обличчя, що дозволяє їм залишатися анонімами» (Дротянко 2024, 7). Інформаційний вплив, отже, на соціальному макрорівні здатний викликати і неодноразово викликав деструктивні масові рухи, гострі конфлікти, протести та інші громадські дії.

Отже, всі три закони, включаючи інформаційний закон, діють нерівномірно та непослідовно у суспільстві, формують циклічну форму розвитку, оскільки їх зміст забезпечує демографічні, науково-технічні, культурні, інформаційні хвилі та революції в історії. Механізми їхньої реалізації таки надають суспільному прогресу нелінійну, спіралеподібну форму з властивими їй зигзагами, коливаннями та відкатами в історії.

### Обговорення

Констатуючи досягнення сучасної науки у створенні уявлень про детермінанти історичного процесу, слід доповнити їх синергетичними настановами про розвиток та функціонування складних систем. У природознавстві ХХ ст. були сформувані ідеї структуралізму та теорії систем, які зумовили теорії самоорганізації складних нерівноважних систем (І. Пригожин, Г. Хакен), і, у такий спосіб, сформували інші уявлення про самооновлення відкритих нерівноважних систем. Незважаючи на очевидні елементи редукціонізму, висновки з цієї концепції заслуговують на увагу економістів, соціологів та філософів історії. Згідно з нею, чим складнішою є система, тим більшою є ймовірність втрати стабільності та вибору між загибеллю та оновленням. Саме під впливом ідей синергетики став розвиватися новий універсальний еволюціонізм, який акцентував увагу на моментах дискретності та непередбачуваності у розвитку соціальних систем.

Будучи самоорганізованою, нерівноважною структурою, суспільство перебуває у стані нелінійної динаміки, тобто розвивається у вигляді зміни форм організації, кожна з яких може бути наслідком розгортання попередніх форм організації системи (М. Можейко, О. Кубальський). Але якщо суспільство є незбалансованою, нестійкою системою, в якій поряд з динамічними причинно-наслідковими зв'язками діють принципи нелінійної динаміки, то нелінійність та ймовірнісний характер історичного процесу породжують ситуації, коли незначні за своїми масштабами події можуть спричинити серйозні наслідки. У світлі нелінійної концепції розвитку та ймовірнісних причинно-

наслідкових зв'язків фактор випадковості, мислимий у рамках лінійного детермінізму як зовнішня стосовно аналізованого процесу перешкода, осмислюється та набуває статусу фундаментального в механізмі здійснення детермінації нелінійного типу (Кубальський 2022, 60).

Отже, нелінійний процес має свої особливості, інші схеми, які дозволяють констатувати невизначеність щодо майбутнього стану країн і свідчити про варіативність їхнього подальшого розвитку.

З погляду синергетики з її поняттями та дефініціями, здійснення нелінійного розвитку суспільства, передбачає іманентизацію довкілля як фундаментальний механізм самоорганізації, що наочно виявлялося протягом історії. Процес і суперечність іманентизації набуває особливого значення в умовах аналізу феномена нелінійності розвитку, коли взаємодія системи із зовнішнім середовищем є необхідним фактором її самоорганізації та подальших трансформацій. Аргументуємо ці ідеї за допомогою звернення до новітнього періоду розвитку суспільства, з його культурною універсалізацією та одночасно культурною й цивілізаційною поліцентричністю, політичними коливаннями у протилежні сторони, поворотами та відкатами назад.

У XXI ст. у соціальній науці переважило іронічне ставлення до історичних схем, парадигм, теоретичних моделей та логіки суспільного розвитку. І тому були свої онтологічні причини. Суб'єктом людської цивілізації та людської культури є суспільство, а змістом – історичний процес його розвитку. Отже, існуючі типи світової культури та створені на їх основі цивілізації необхідно розглядати лише у конкретно-історичному контексті та соціально-духовної обумовленості. Даний підхід у дослідженні дає можливість по-новому проблематизувати уявлення про минуле суспільства, доповнюючи і витісняючи теорію локальних цивілізацій, що тривалий час переважала в цій галузі науки. Нова методологія враховує як процес економічної, політичної та культурної універсалізації людства, так і сучасні напрями руху культурної диференціації. Тому сьогодні в соціально-економічних та гуманітарних науках у рамках так званої «глобальної історії» продовжується переосмислення ідей загальної історії, в тому числі здійснюється перехід від традиційних уявлень про суспільний процес до нових описів розвитку світу у всій його складності при широкому використанні теорії систем, хаосу та катастроф (П. Сід та К. Ллойд). Загальна історія формується як результат взаємодії та взаємовідображення культур, у соціальному просторі їхніх взаємовпливів у формі релятивізації будь-якого культурного та історичного досвіду. Причому взаємовплив різних культурних світів, що посилюється, повернення до традиційної і знову актуалізованої культурної спадщини, що стає фактором, мотивом подальшої культурної творчості, виражає іманентну тенденцію розвитку сучасної цивілізації. Сформована сьогодні система цінностей, що поєднує безліч культур, за всіх їхніх етнічних, національних, конфесійних, регіональних відмінностях, збільшує творчий потенціал світової цивілізації.

Все сказане не виключає можливості (і такі факти існують) різноманітних зіткнень окремих культур, коли поширення досягнень одних культур вступає у суперечність із традиційним укладом, нормами та правилами у релігійній, соціальній, моральній сферах життя різних суспільних груп. На кожну дію, як відомо, є протидія, тому посилення інтеграційних процесів у політиці, економіці, інформаційних технологіях стимулює інтерес до традиційної культури, класичної спадщини, національних культурних цінностей. Для подолання зазначених суперечностей, регулювання відносин між двома тенденціями, наприклад, Європейський Союз створив відповідні юридичні інститути, які забезпечують умови та механізми для вільного вираження різноманітного культурного досвіду різних етнопонаціональних груп у рамках єдиного економічного, політичного та інформаційного простору (ідея мультикультуралізму), виробив наднаціональну, орієнтовану на правове забезпечення культури толерантності.

Інформаційна війна в умовах конфронтації та кризового розвитку світу продовжується з використанням найсучасніших соціальних технологій. Політичний процес тут завжди був наповнений всілякими учасниками та гравцями, групами впливу, фінансовими й економічними елітами з різними поглядами, настановами та інтересами. Але останніми роками за допомогою пропаганди, соціальних маніпуляцій і дезінформації, що йдуть із різноманітних центрів прийняття рішень, із політичного життя усувалися суб'єкти, які стратегічно мислять, що володіють раціональною свідомістю і просто здоровим глуздом. Тих, хто залишився, незалежно від віку, об'єднувало щось спільне – це інерційність мислення, відсутність сучасного бачення політичної реальності. Вони часто продовжували мислити в рамках старої парадигми, «докоронавірусної» і довоєнної (російсько-українська війна) картини світу, що минули, уявлення про міжнародну політику, яка здійснювалася, наприклад, у 90-ті роки XX ст., що давно минули. Однак тоді західні еліти сповідували переважно ліберальну та глобалістську ідеологію, і тоді у світі було більше грошей, і фінансові інститути їх охоче давали все новим клієнтам. Як відомо, одним із критеріїв політичного інтелекту правлячого класу є його здатність своєчасно реагувати на сучасні явища та тенденції у світовому процесі, а також уміння прагматично й розумно відповідати на нові виклики (А. Тойнбі). На жаль, нинішня економічна, політична та фінансова еліти в багатьох розвинених країнах таких властивостей явно не має. Сьогодні світ перебуває на порозі нової геополітичної, фінансової, економічної та, нарешті, військової кризи, а віра в безперервну прогресивну глобалізацію підринається ідеями та практикою нового регіоналізму (БРИКС, ШОС та ін.), що доводиться враховувати в політичній грі.

## Висновки

Світова спільнота, як соціальний організм, є незбалансованою системою, розвиток якої не можна описувати в термінах наступності та послідовності. Швидше, навпаки, – перехід від однієї історичної стадії до іншої нагадує непередбачувану

зміну суспільних, політичних, культурних станів, кожен з яких часто не є ні наслідком, ні причиною стосовно до наступного стану. В даний час старий однополярний світопорядок йде в минуле, а новий багатополарний і одночасно різнополярний світ поки що не створений, він тільки починає складатися. У цей, так званий нестабільний перехідний період, загострюється суперництво конкуруючих систем або наймогутніших держав (західний, євразійський, китайський, тюркський, африканський, латиноамериканський, арабський світи). Історики намагаються розібратися і зрозуміти, чи можливе збереження та продовження процесу глобалізації, тобто економічної, політичної та культурної універсалізації людства в умовах культурної диференціації й поліцентричності світу, різноманіття духовних традицій. Виходом із цієї суперечності може бути уявлення про світ як певну цілісність, сформоване за допомогою локальних культурних призм, дозволяють створити безліч картин, що підкреслюють різноманітність світових цивілізацій. Одночасно і паралельно з процесом глобалізації спостерігається розвиток тенденцій посилення своєрідності різних регіонів, що сягає прояву антиглобалістських рухів і опору глобалістському «мейнстриму» в різних частинах світу. Отже, слід констатувати, що ми живемо в світі, що швидко змінюється, де не тільки з'являються нові, непередбачувані раніше технічні, технологічні відкриття, культурні інновації, а й виникають загрози світовій цивілізації, економічному зростанню, здоров'ю та прогресу. Цим і пояснюється вічний інтерес до пошуку суспільних законів, детермінант розвитку, розкриття форми та сенсу історичного процесу.

#### Список літератури

1. Aron R. *La philosophie critique de l'histoire*. Paris, 1969. 118 p.
2. Goldstone J. A. *Revolution and rebellion in the early modern world*. Berkeley: University of California Press, 1991. 510 s.
3. Wallerstein I. *World Systems Analysis. An Introduction*. Durham and London. 2004. Duke University press.

S. Sinjakov

#### SEARCH FOR THE LAWS OF SOCIETY AND DETERMINANTS OF DEVELOPMENT

**Introduction.** The article explores the debate on societal laws and development determinants in European philosophy, sociology, and economics, spanning from the mid-19th century to early 21st-century theories. Through analyzing neo-Malthusian theory of economic and demographic cycles, the concept of diffusion waves generated by technological discoveries, the law of information impact, the principles of neodeterminism and nonlinear development, the nature of the historical process is comprehended. **The aim** of the study is to clarify the meaning and prospects of the path that civilization within the concept of nonlinear development and to analyze the outcomes of social and cultural transformations in modern society and their impact on people's lives. **Research methods** of the study are sociocultural and systemic approaches, methods of categorical and logical-analytical analysis, as well as the principles of historicism, synergetics and neo-determinism. **Research results.** In the late 20th and early 21st centuries, researchers specializing in social structure and cultural anthropology, such as J. Goldstone, W. Hardy McNeil, and J.P. Murdoch, developed the structural-demographic theory of historical cycles and the concept of diffusion waves as laws movements of society. For example, J. Goldstone, a proponent of the neo-Malthusian theory of structural-demographic cycles, argued that demographic crises, particularly overpopulation, are key drivers of social upheaval. Diffusionists posited that fundamental cultural elements emerged only once in specific locations due to technological breakthroughs, with the world market's formation, leading to uneven economic development. Unlike these universal historical laws, the law of information influence is specific to modern information civilizations, addressing the complex shifts in public consciousness. **Discussion.** Being a self-organizing, non-equilibrium structure, society is in a state of nonlinear dynamics (M. Mozheiko, O. Kubalsky). But if society is an unstable, unbalanced system where dynamic cause-and-effect relationships coexist with principles of nonlinear dynamics, its nonlinear and probabilistic nature creates conditions where small-scale events can result in significant consequences. **Conclusions.** Thus, we live in a rapidly changing world where new, previously unpredictable technical and technological discoveries and cultural innovations emerge, alongside threats to peace, economic growth, health, and progress. This underscores the enduring interest in searching for social laws, identifying determinants of development, and uncovering the form and meaning of the historical process.

**Keywords:** laws of society, neo-Malthusian theory of economic and demographic cycles, concept of diffusion waves, law of information influence, neodeterminism, nonlinear development of society, immanentization.

4. Дротянко Л. Г. Унікальність людського буття у сучасних соціальних комунікаціях. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2024. № 1 (39). С. 5–10. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.18426>

5. Кубальський О. Уточнення значущості принципу детермінізму у сучасній науковій теорії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філософія. Філософські перипетії. Збірник наукових праць*. Вип. 66. Харків: ХНУ, 2022. С. 59–67. DOI: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2022-66-7>.

6. Поппер К. *Злиденність історизму*. К.: «Абрис», 1994. 192 с.

7. Халаписис А. В. Концепт історичного закону в контексті трансформації ідеї історії. *Філософія, культура, життя*. Вип. 20. Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2003.

#### References

1. Aron, Raymond. 1969. *La philosophie critique de l'histoire*. Paris: Points Essais.
2. Goldstone, Jack A. 1991. *Revolution and Rebellion in the Early Modern World*. Berkeley: University of California Press. <https://www.iep.ru/ru/dzhek-goldstoun-revoliutcii-ochen-kratko-e-vvedenie.html>.
3. Wallerstein, Immanuel. 2004. *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham and London: Duke University Press. [https://www.google.com/search?client=Firefox-b&d8isca\\_esv=515e485ef43](https://www.google.com/search?client=Firefox-b&d8isca_esv=515e485ef43).
4. Drotianko, Liubov. 2024. "Unikalnist liudskoho buttia u suchasnykh sotsialnykh komunikatsiakh" ["The Uniqueness of Human Existence in Modern Social Communications"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 1(39): 5–10. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18424>.
5. Kubalskii, Oleh. 2022. "Utochnennya znachushchosti printsypu determinizmu u suchasni naukovi teorii" ["Clarifying the significance of the principle of determinism in modern scientific theory"]. *Visnyk Kharkivskogo natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Filosofiia. Filosofski peripetii, The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripeteias* 66: 59–67. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2022-66-7>.
6. Popper, Karl. 1994. *Zlydennist istorysyzmu [The Poverty of Historicism]*. Kyiv: Abris.
7. Khalapsis, A. 2003. "Kontsept istoricheskogo zakona v kontekste transformatsii idei istorii" ["The Concept of Historical Law in the Context of the Transformation of the Idea of History"]. *Filosofiia, kultura, zhyttya, Philosophy, Culture, Life* 20: 198–210. Dnipro: Dnipropertovska derzhavna finansova akademiya.